

Bijlage 1: Wat is actieonderzoek?

In deze bijlage wordt actieonderzoek allereerst gepositioneerd als onderzoeksbenadering met vijf onderscheidende kenmerken. Over deze vijf kenmerken bestaat in de literatuur en onder actieonderzoekers grotendeels consensus.

Actieonderzoek is een onderzoeksbenadering

Actieonderzoek is, in tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, geen methode van onderzoek. Een actieonderzoeker kan een veelheid aan methoden hanteren, van kwantitatief tot kwalitatief en van single-method tot mixed-methods designs. Actieonderzoek is een benadering van onderzoek met de volgende vijf kenmerken:

- Een gecombineerd streven naar kennis ontwikkelen, leren en veranderen
- Participatief
- Cyclisch
- Aandacht voor contextualiteit
- Reflexief

Deze vijf kenmerken worden hieronder achtereenvolgens behandeld.

Een gecombineerd streven naar kennis ontwikkelen, leren en veranderen

Kenmerkend voor actieonderzoek is dat er gedurende het proces van onderzoeken al gestreefd wordt naar het realiseren van veranderingen in de praktijk. Ook beoogt actieonderzoek al gedurende het onderzoeksproces bij te dragen aan de persoonlijke en professionele ontwikkeling van de mensen die direct bij het onderzoek betrokken zijn. en dat lokaal betrokkenen gedurende het onderzoek al kunnen leren van het onderzoeksproces. Anders gezegd, bij actieonderzoek wordt er gestreefd naar een combinatie van a) het ontwikkelen van (wetenschappelijke) kennis, b) een leerproces onder directbetrokkenen en c) een veranderproces of oplossing voor een probleem in de praktijk. Per actieonderzoek kan het accent op andere doelen liggen en ook gedurende een actieonderzoek kunnen doelen verschuiven en bijvoorbeeld een sterke focus op een leerproces onder betrokkenen naar wetenschappelijke kennisontwikkeling over het geleerde of over ontwikkelde leer- en verandermethoden. Enkel als alle drie deze doelen gedurende het onderzoek worden nagestreefd kunnen we echter spreken van actieonderzoek.

Participatief

Actieonderzoek is in twee opzichten participatief: a) de onderzoeker participeert in de context die wordt onderzocht b) de betrokkenen uit de onderzochte praktijk worden actief betrokken (co-onderzoeker).

Allereerst de participatie van de onderzoeker. De actieonderzoeker wordt in actieonderzoek niet gezien als de passieve buitenstaander maar als iemand die samen met mensen in de praktijk diezelfde praktijk aan het veranderen is. Een belangrijke reden hiervoor is dat door de participatie van de onderzoeker, de onderzoeker zaken leert en kennis ontwikkelt die hij/zij niet zou ontwikkelen als hij/zij meer aan de zijlijn zou blijven staan. Daarnaast brengt de actieonderzoeker gedurende het onderzoek wetenschappelijke kennis en verander- en leermethoden in die de praktijk verder kunnen helpen.

Ten tweede de participatie van de betrokkenen uit de onderzochte praktijk. Tijdens een actieonderzoek werken de onderzoeker en (lokaal) betrokkenen samen. Het kan dan gaan om samenwerking rond ontwerpprocessen, het nemen van beslissingen over het onderzoek en om het mede uitvoeren van bijvoorbeeld interviews en het schrijven van de rapportage. Voor participatie van betrokkenen uit de praktijk zijn op hoofdlijnen twee redenen: a) omdat hiermee de (ervarings)kennis van mensen in de praktijk wordt benut en b) omdat het de kans vergroot dat de inzichten die tijdens het onderzoek worden opgedaan ook worden benut in diezelfde en vergelijkbare praktijken.

Cyclisch

Actieonderzoek is cyclisch van aard, waarbij aan het einde van elke cyclus wordt bepaald hoe de volgende cyclus eruit komt te zien. Dat betekent dat een actieonderzoek niet volgens een blauwdruk wordt uitgevoerd. Op basis van de inzichten die gedurende het onderzoek worden opgedaan, wordt steeds weer bepaald wat de volgende stap dient te zijn. Het onderzoek krijgt op deze manier gaandeweg vorm en de directbetrokkenen kunnen de inzichten die tijdens en door het onderzoek worden opgedaan al gedurende de periode van datzelfde onderzoek omzetten tot actie.

Aandacht voor contextualiteit

Onderzoek vindt plaats in een (veelal complexe) sociale context. Elke context is uniek door een combinatie van culturele, relationele en tijdsgebonden factoren. Bij een actieonderzoek wordt daarom expliciet aandacht besteed aan de gesitueerdheid van het onderzoek en de bevindingen. Dat betekent dat er niet wordt gestreefd naar universele waarheidsvinding waarbij causale relaties worden vastgesteld. Wel wordt er nagedacht over de wijze waarop, en de mate waarin, de lessen uit het onderzoek ook in andere contexten (of andere casussen) toepasbaar zouden kunnen zijn.

Reflexief

Actieonderzoekers gaan ervan uit dat er tijdens onderzoeksprocessen altijd een proces van betekenisvorming plaatsvindt. Ook beschouwen zij het onderzoeksproces zelf als interventie. Daarom hebben actieonderzoekers reflexiviteit hoog in het vaandel staan en stimuleren zij reflectie bij zichzelf en anderen door vragen als: Waarom doen we dingen zoals we ze doen? Welke aanname ligt aan deze mening ten grondslag? Waarom gebruiken we deze woorden en welk effect heeft dat? Waarom vinden we dit goed, fout of problematisch? Zou dat ook anders kunnen?

Reflexiviteit gaat zeker ook over politieke en ethische vragen. Omdat de onderzoeker met zijn onderzoek samen met anderen de praktijk aan het veranderen is, is het belangrijk dat er voortdurend ethische vragen worden gesteld, zoals: waarom betrekken we hem wel en haar niet? Welke gevolgen heeft dit onderzoek en is dat wenselijk?